

ΤΟ «ΜΗ ΕΙΝΑΙ» ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣΩΚΡΑΤΙΚΟΥΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΣ

Τὸ «μὴ εἶναι» ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ μηδενὸς ὡς μεταφυσικῆς ἀρχῆς δὲν ἐμφανίζεται οὔτε ρητῶς οὔτε ἐμμέσως εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, πρὶν ἀπὸ τοὺς Ἑλεάτας. Εἰς τοὺς πρώτους προσωκρατικούς, τοὺς Μιλησίους, ἢ ἔλλειψις τῶν μαρτυριῶν ἐκ τῆς ἀπωλείας τῶν αὐθεντικῶν κειμένων αὐτῶν τῶν στοχαστῶν δὲν μᾶς δίδει τὴν δυνατότητα νὰ σκεφθῶμεν ὅτι ἡ ἔννοια αὐτὴ ἐνυπῆρχεν εἰς τὸν στοχασμὸν καὶ τὴν ἐρευνητικὴν σκέψιν αὐτῶν τῶν φιλοσόφων.

Εἰς τὸ γνωστὸν σωζόμενον ἀπόσπασμα τοῦ Ἀναξιμάνδρου ἔνθα γίνεται λόγος περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς δὲν ἀφίεται ἐπίσης οὐδεμία ὑποδήλωσις, ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ «μὴ εἶναι» ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν φθορὰν καὶ τὴν μεταβολήν, τὴν ὁποίαν τὸ ἀπόσπασμα ἐκφράζει.

Ὑπολανθάνει ἐν τούτοις, θὰ ἐλέγομεν, εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἡρακλείτου καὶ ἰδίως εἰς τὰς προτάσεις ἐκείνας αἱ ὁποῖαι ἐκφράζουν τὴν ἐνότητα τῶν ἀντιθέσεων καὶ τὴν μεταβολὴν καὶ ροήν, ὡς προῖον τῆς ἐνότητος ἐνὸς σταθεροῦ καὶ ἐνὸς μεταβλητοῦ στοιχείου τῆς πραγματικότητος.

Ἡ ἐνότης τῶν ἀντιθέσεων, εἰς τὸν Ἡράκλειτον, εἶναι ἔννοια φυσικῆς ἐνότητος. Παρομοία ἐνότης ἀντιθέσεων, εἰς γενικὰς γραμμάς, μὲ μαθηματικὸν περιεχόμενον, ἐκφράζεται εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἁρμονίας, ὅπως ἡ ἁρμονία αὐτὴ νοεῖται ἀπὸ τοὺς Πυθαγορείους φιλοσόφους¹.

Εἰς αὐτὰς τὰς ἐννοίας τῆς ἐνότητος τῶν ἀντιθέσεων, ὑπὸ φυσικὴν ἔποψιν, κατὰ τὸν Ἡράκλειτον καὶ εἰς τὴν ὑπὸ μαθηματικὴν ἔποψιν, ἔννοιαν τῆς ἁρμονίας κατὰ τοὺς Πυθαγορείους, εἶναι δυνατόν νὰ εἰκάσωμεν, κατὰ τινὰ τρόπον, τὴν ὑπολανθάνουσαν παρουσίαν τῆς ἐννοίας τοῦ «μὴ εἶναι» ἢ τοῦ «μηδενός».

Τὸ «μὴ εἶναι» νοούμενον ὡς «μηδὲν» εἶναι κυρίως μεταφυσικὴ ἀρχὴ καὶ σημαίνει τὴν πλήρη ἀπουσίαν κάθε εἶδους καὶ περιεχομένου ὄντολογικῆς πραγματικότητος καὶ δὲν ἀποτελεῖ διαφορετικὴν ἑκφρασιν τῆς ἐννοίας τοῦ κενοῦ. Τὸ κενὸν εἶναι μόνον φυσικὴ ἔννοια καὶ δὲν σημαίνει ὅπωςδῆποτε «μὴ εἶναι»².

Ἐπειδὴ προφανῶς ἡ ἔννοια αὐτὴ εἴτε ἐνίστε ρητῶς ἀνεφέρετο εἴτε μὴ ρητῶς ἐξυπονοεῖτο εἰς τὰ ἄγνωστα εἰς ἡμᾶς κείμενα τῶν φιλοσόφων αὐτῶν, χωρὶς ἴσως νὰ εἶναι ἀπολύτως συνειδητοποιημένη, δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἀντιμετωπίζεται ἀπὸ τοὺς Ἑλεάτας καὶ ἰδίως τὸν Παρμενίδην ὄχι διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ μελετηθῇ ἀλλὰ διὰ νὰ ἀπορριφθῇ κατηγορηματικῶς.

Εἰς τὴν φιλοσοφίαν λοιπὸν τοῦ Παρμενίδου τὸ «μὴ εἶναι» νοούμενον ὡς μηδὲν ἀλλὰ καὶ ἄφ' ἑτέρου καὶ ὡς κενὸν ἀπορρίπτεται κατὰ τρόπον ἐντελῶς σαφῇ καὶ κατηγορηματικόν. Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο ἀλλὰ ἐπιβεβαιώνεται μετὰ τῆς αὐτῆς κατηγορηματικότητος καὶ αὐστηρότητος σκέψεως ἡ ὑπαρξὶς τοῦ «εἶναι» καὶ μόνον αὐτοῦ. Ὁ Παρμενίδης χρησιμοποιοῖ ὡς ταυτοσήμους πρὸς τὸν ὄρον «εἶναι» καὶ τοὺς ὄρους «ἐν» καὶ «ὄν». Διότι τὸ «ὄν» τοῦ Παρμενίδου εἶναι «ἐν» καὶ ταῦτ' ὅν πρὸς τὸ «νοεῖν». Οἱ ὄροι «εἶναι», «ἐν», «ὄν», εἶναι ταυτόσημοι εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Παρμενίδου καὶ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ὄντολογίας καὶ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς γνωσιολογίας τοῦ φιλοσόφου.

Τὸ «μὴ εἶναι» ἀπορρίπτεται κατηγορηματικῶς καὶ πρὸς τοῦτο τονίζεται εἰς τοὺς στίχους 30-40 τοῦ ἀποσπάσματος 2 ὅτι εἶναι παντελῶς ἀδύνατον νὰ γνωρίσῃ κανεὶς τὸ «μὴ εἶναι»:

οὔτε γὰρ ἂν γνοίης τό γε μὴ ἔδν [οὐ γὰρ ἀνυστόν]
οὔτε φράσαις.

Τὸ «μὴ εἶναι» «μὴ ἔδν» «μὴ δέν» δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνη ἀντικείμενον γνώσεως, ἀφοῦ ὡς παρατηρεῖ σαφῶς πάλιν ὁ Παρμενίδης. [B 1.3]

ὡς οὐκ ἔστιν τε καὶ ὡς χρεῶν ἔστιν μὴ εἶναι
τὴν δὴ τοι φράζω παναπευθέα ἔμμεν ἀταρπόν.

Τὸ «μὴ εἶναι» ὡς αὐτοδύναμος ὑπόστασις καὶ ὄντολογικὴ ἀρχὴ εἶναι³, κατὰ τὸν Παρμενίδην τελείως ἀνύπαρκτον καὶ κατὰ συνέπειαν τελείως ἀκατανόητον. Θὰ ἦτο αὐτοδύναμος ὑπόστασις μόνον ἐφ' ὅσον τὸ «εἶναι» δὲν εἶχεν ὑπαρξιν. Ἄλλ' ἐφ' ὅσον τὸ «εἶναι» ὑπάρχει, τὸ «μὴ εἶναι» θὰ ἦδύνατο μόνο ὡς ἄρνησις καὶ στέρησις τοῦ «εἶναι» νὰ νοηθῇ ἢ ἄλλως ὡς μία ρωγμὴ εἰς τὸ ἀληθῶς ὑπάρχον «εἶναι». [ἀπ. 8 στ. 15-18].

Ἡ στέρησις τοῦ «εἶναι» εἶναι τὸ αἷτιον τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων, τῆς περιοχῆς, δηλ. τῆς πλάνης, διότι ἀληθῶς οὔτε ὡς στέρησις τοῦ εἶναι ὑπάρχει τὸ «μὴ εἶναι». Ὡς ἐκ τούτου πρέπει νὰ ἴδωμεν ὅπισθεν τῆς πολλαπλότητος τῶν φαινομένων διὰ νὰ συλλάβωμεν τὸ «εἶναι». Διὰ τοῦτο ἄλλωστε τὸ εἶναι ταυτίζεται οὐσιαστικῶς πρὸς τὸ νοεῖν. Διότι τὸ «νοεῖν» πραγματοποιεῖται ὅταν ὑπάρχει ἔναντι αὐτοῦ τὸ «εἶναι» καὶ ὅταν αὐτὸ τὸ «εἶναι» συλλαμβάνεται εἰς τὰς ἀληθείς του διαστάσεις, αὐτὰς αἱ ὁποῖαι κρύπτονται ὅπισθεν τῶν ἐπιφανειακῶν μεταβολῶν τῆς ἐμπειρικῆς πραγματικότητος.

Ἀντιθέτως τὸ «μὴ εἶναι» ἢ θὰ ὑπάρχη καθ' ὁλοκληρίαν ἢ δὲν θὰ ὑπάρχη καθόλου καὶ ἐφ' ὅσον ὑποτεθῇ ὅτι ὑπάρχει τὸ «μὴ εἶναι» τότε δὲν θὰ ὑπάρχη οὐσιαστικῶς νοεῖν ἢ νόησις. Διότι ἡ νόησις εἶναι νόησις τινός. Καὶ τοῦτο τὸ «τί» εἶναι μόνον τὸ «δν». [εἶναι]. Ἄνευ τοῦ ὄντος ἢ τοῦ «εἶναι» δὲν ὑπάρχει νόησις. Διὰ τοῦτο ὁ Παρμενίδης τονίζει ἐμφαντικῶς:

οὐ γὰρ ἄνευ τοῦ ἔδντος [] εὐρήσεις τὸν νοεῖν. [8, 35-36]

Τονίζων περαιτέρω ὁ Παρμενίδης τὴν ἀναμφισβήτητον ὑπαρξιν τοῦ «εἶναι» προβαίνει εἰς λεπτομερῆ περιγραφὴν αὐτοῦ τοῦ ὄντος, τὸ ὁποῖον ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀλήθειαν ἢ ὁποῖα ἀλήθεια προσεγγίζεται διὰ τοῦ ἐλέγχου μέσῳ τοῦ λόγου, διὰ τῆς υπερβάσεως τῶν ἐμπειρικῶν δεδομένων καὶ ταυτοχρόνως διὰ τῆς κριτικῆς ἀντιμετώπισεως αὐτῶν ὅπως καὶ διὰ τῆς διακριτικῆς ἀφ' ἐνὸς καὶ διὰ τῆς ἐνοποιητικῆς λογικῆς-νοητικῆς ἐργασίας. Ρητῶς τονίζεται εἰς τὸ ἀπόσπ. 6. 1-2

«ἔστιν γὰρ εἶναι, μὴ δὲν δὲ οὐκ ἔστιν»

Ἡ ὅλη τελικῶς φιλοσοφικὴ διδασκαλία τοῦ Παρμενίδου συμπυκνοῦται εἰς τὰς προτάσεις

«Τὸ γὰρ αὐτὸ ἔστιν νοεῖν τε καὶ εἶναι» (ἀρ. 3)

«ἔστιν γὰρ εἶναι, μὴ δὲν δὲ οὐκ ἔστιν».

Οἱ ὅροι «μὴ δέν», «μὴ εἶναι», «μὴ δν», «μὴ ἔδν» κ.λ.π. ἐντὸς τῆς γνωσιολογίας καὶ ὄντολογίας τοῦ Παρμενίδου ἔχουν ταυτοχρόνως τὴν σημασίαν τοῦ τίποτε ὡς ὄντολογικῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν σημασίαν τοῦ φυσικοῦ κενοῦ.

Εἰς τοὺς συνεχιστὰς καὶ ἀνανεωτὰς τῆς φιλοσοφίας τοῦ Παρμενίδου αὐτὴ ἡ βασικὴ ἔννοια τῆς ἀνυπαρξίας τοῦ «μὴ εἶναι» ἐπανερχεται κατὰ τὸν αὐτὸν ἐμφαντικὸν τρόπον καὶ εἰς τὸν Ζήνωνα τὸν Ἐλεάτην καὶ τὸν Μέλισσον τὸν Σάμιον⁴, ἀλλὰ μὲ μίαν σχετικὴν διαφοροποίησιν. Εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ζήνωνος τὸ «μὴ εἶναι» δὲν ἐπανεμφανίζεται κατ' οὐδένα τρόπον. Τὰ περίφημα παράδοξα τοῦ Ζήνωνος καὶ τὰ λοιπὰ σωζόμενα χωρία του ὁμιλοῦν ἀκριβῶς μετ' ἐμφάσεως περὶ τῆς

ἀνυπαρξίας τοῦ «μὴ εἶναι». Δι' ἐκφράσεων ἀναλόγων πρὸς ἐκείνας τοῦ κειμένου τοῦ Παρμενίδου αἱ συνέπειαι τοῦ «μὴ εἶναι» δηλ. ἡ πολλαπλότης τῶν ὄντων, ἡ ἀνομοιογένεια τῶν, ἡ κίνησις καὶ ἡ μεταβολὴ ἀπορρίπτονται ἀπὸ τὸν Ζήνωνα ἀποφασιστικῶς ὅπως ἀπορρίπτονται καὶ ἀπὸ τὸν Μέλισσον τὸν Σάμιον. Τὸ τελικὸν πόρισμα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ζήνωνος καὶ τοῦ Μελίσσου συμπτκνώνεται εἰς τὴν πρότασιν: «οὐκ ἄρα ἔστι τε τὸ μὴ ὄν».

Ἰδιαιτέρως ὁ Μέλισσος τονίζει: «ἀεὶ ἦν ὅ,τι ἦν καὶ ἀεὶ ἔσται· εἰ γὰρ ἐγένετο ἀναγκαῖον ἔστιν πρὶν γενέσθαι εἶναι μὴδὲν, εἰ τυχὸν νῦν μὴδὲν ἦν, μὴδαμὰ ἀν γένοιτο μὴδὲν ἐκ μὴδενός»⁵. Ἡ πρότασις σημαίνει ὅτι τὸ ὄν εἶναι αἰώνιον καὶ ἀγέννητον διότι κατ' οὐδένα τρόπον ὑφίσταται τὸ μὴδὲν. Διότι ἐὰν τὸ ὄν εἶχε γέννησιν τότε πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ θά ὑπῆρχεν τὸ μὴδὲν καὶ ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι θά ὑπῆρχεν τὸ μὴδὲν τότε τὸ «ὄν» θά εἶχεν γέννησιν καὶ ἔναρξιν καὶ τὰ παρόμοια.

Ὅλαι ἐπίσης αἱ γνωσταὶ φράσεις τοῦ Μελίσσου ἀπορρίπτουν τὴν πολλαπλότητα τοῦ ὄντος, τὴν κίνησιν καὶ τὴν μεταβλητότητα διότι ἐν σύνολον τοιούτων ἐννοιῶν περιέχουν λανθανόντως τὸ «μὴ εἶναι» ὡς μεταφυσικὸν μὴδὲν.

Παρομοίως πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῶν Ἑλεατῶν καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν Πυθαγορείων οὐδεμία ἐκ τῶν σωζομένων προτάσεων τῶν ἀποσπασμάτων τῶν μαθητῶν τοῦ Πυθαγόρου οὐδὲ καὶ ὁ πίναξ τῶν ζευγῶν τῆς πραγματικότητος, οὔτε τι ἄλλο ἐπιτρέπει νὰ συναγάγωμεν τι περὶ τοῦ «μὴ εἶναι» ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ μὴδενός, οὔτε ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ κενοῦ. Τοῦτο δὲ δὲν συμβαίνει οὔτε ἐντὸς τῆς ἐνότητος τῶν ἀντιθέτων ἢ ὁποῖα ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἁρμονίαν, διότι ἡ ἁρμονία αὐτὴ εἶναι συνένοσις τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπείρου ἅφ' ἐνὸς καὶ τοῦ πέρατος ἅφ' ἐτέρου κατὰ τὴν ὄντολογικὴν θεωρίαν τοῦ Φιλολάου τοῦ ὁποίου σώζονται σχετικὰ ἀποσπάσματα⁶. Ἐν τούτοις εἰς δεῦτερον ἐπίπεδον ἔφ' ὅσον ἡ ἔννοια τοῦ πέρατος δύναται νὰ προκύψῃ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν κατάτμησιν τοῦ ἀπείρου ἐπιτρέπεται νὰ σκεφθῶμεν ὅτι τὸ «μὴ εἶναι» ὑπολανθάνει εἰς αὐτοὺς τοὺς στοχασμούς, παρ' ὅτι ρητῶς οὐδέποτε ἀναφέρεται καὶ δὲν ἀντιμετωπίζεται ὡς πρόβλημα.

Ὑπολανθάνει, διότι τὸ «μὴ εἶναι» σημαίνει ρωγμὴν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐνότητα τοῦ ἀπείρου ὄντος ἢ ὁποῖα ρωγμὴ ἀκριβῶς διακόπτει τὴν ἐνότητα τῶν πραγμάτων. Εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν Ἀτομικῶν Λευκίπου καὶ Δημόκριτου τὸ «μὴ ὄν»⁷ ἀπαντᾷται ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ φυσικοῦ κενοῦ καὶ ὄχι ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ μεταφυσικοῦ τίποτε, τοῦ μὴδενός, ὁμοίου πρὸς ἐκεῖνο ἐκ τοῦ ὁποίου ὁ θεὸς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἔπλασε τὸν κόσμον.

Εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἐμπεδοκλέους⁸ ἐπίσης οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ τοῦ μὴδενός ἢ περὶ τοῦ «μὴ εἶναι». Καὶ δὲν εἶναι εὐκόλον ἐπίσης νὰ λεχθῇ ὅτι ὑπολανθάνει εἰς τὴν κατὰ Ἐμπεδοκλῆν ἐνότητα τῶν ἀντιθέτων: δηλ. Φιλίας καὶ Νείκους. Ὁ Ἀναξαγόρας⁹ ἐπίσης οὐδόλως ἀντιμετωπίζει τὴν ἔννοιαν τοῦ «μὴ εἶναι», ἀλλὰ σαφῶς τοῦτο ὑπολανθάνει εἰς τὴν ἀποψιν τοῦ φιλοσόφου ὅτι τὸ ὄν ἀποτελεῖται ἀπὸ χρήματα ἅπειρα κατὰ τὸ πλῆθος καὶ τὴν μικρότητα κυβερνώμενα ἀπὸ τὸν νοῦν. Ὑφίσταται λοιπὸν ἐδῶ τὸ «μὴ εἶναι» ἐντὸς τῆς πολλαπλότητος τῶν χρημάτων παρὰ τὸ γεγονός ὅτι οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ αὐτοῦ.

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω συνάγεται τὸ τελικὸν συμπέρασμα, ὅτι τὸ «μὴ εἶναι», τὸ μὴδὲν ὡς μεταφυσικὸν δεδομένον δὲν ὑφίσταται κατὰ ρητὸν καὶ σαφῆ τρόπον καὶ μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ λανθάνοντος στοιχείου τῆς πραγματικότητος εἶναι δυνατόν.

Ὑπάρχει ὁμως κατὰ ρητὸν καὶ σαφῆ τρόπον εἰς τοὺς Ἀτομικοὺς φιλοσόφους ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ φυσικοῦ κενοῦ διὰ τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἡ σαφὴς διατύπωσις: «ἐτεῆι δὲ ἄτομα καὶ κενόν» ἐνῶ ὡς μεταφυσικὴ ἔννοια ἀπορρίπτεται ρητῶς ἀπὸ τὴν πρότασιν ἢ ὁποῖα ἀποδίδεται ὡσαύτως εἰς τὸν Δημόκριτον «μὴδὲν τοι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίγνεσθαι μὴδὲν εἰς τὸ μὴ ὄν φθείρεσθαι»¹⁰.

Ἡ σκέψις τῶν προσωκρατικῶν φιλοσόφων ἀποκρούει τὸ «μὴ εἶναι» καὶ ὅλη ἡ μέριμνα αὐτῆς εἶναι ἡ ἀναζήτησις τοῦ «εἶναι» διότι αὐτὴ εἶναι ἡ ὁδὸς τῆς ἀληθείας κατὰ τὸν Παρμενίδην «Πειθοῦς ἔστι κέλευθος· ἀληθεῖν γὰρ ὀπηδεῖ» (2, 4). Ἡ ὁδὸς ἀπὸ γνωσιολογικῆς ἀπόψεως εἶναι ἡ ὑπέρβασις τῶν ἐμπειρικῶν δεδομένων, ἡ διέκτασις τοῦ στοχασμοῦ πέραν τοῦ φυσικῶν δεδομένων πρὸς τοὺς χώρους τῆς καθαρῆς νοήσεως καὶ δι' αὐτῆς πρὸς τὸ ἀγέννητον καὶ ἀφθαρτον «εἶναι».

Τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι τὸ σημεῖον ἀναφορᾶς τῆς ἀρχομένης τότε ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Διότι δὲν ὑπάρχει γνῶσις οὔτε ἐπιστήμη τοῦ μηδενὸς ἢ τοῦ «μὴ εἶναι» ἀλλὰ μόνον ἐπιστήμη τοῦ «εἶναι», τοῦ πράγματι ὄντος.

Τὸ «μὴδὲν» ὑπὸ μεταφυσικὴν ἔννοιαν ὡς ὑφίσταται εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἐνοράσεις τῶν λαῶν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ἰδιαίτερος δὲ εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἀπορρίπτεται σαφῶς καὶ πλήρως ἀπὸ τὴν προσωκρατικὴν φιλοσοφίαν. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἐπ' αὐτοῦ ἡ προτροπὴ τοῦ Παρμενίδου:

«οὐ γὰρ μήποτε τοῦτο δαμῆι εἶναι μὴ ἔοντα»

[7, 1]

Δὲν εἶναι τυχαῖον ὅτι ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐθεμελιώθησαν καὶ ἐκαλλιεργήθησαν ἐκεῖ ὅπου ἀπερρίπτετο τὸ «μὴ εἶναι» καὶ ἐγίνετο δεκτὴ μόνον ὡσαύτως ἡ ἔννοια τοῦ «εἶναι». Δὲν ἐγεννήθη φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη ἀπὸ τοῦ πνεύματος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐντὸς τῆς ὁποίας τὸ μὴδὲν ἐμφανίζεται ὡς ἀπόλυτος μεταφυσικὴ ἀρχὴ καὶ πηγὴ τοῦ κόσμου τοῦ ὑπὸ τοῦ θεοῦ πλασθέντος.

Ἀλλὰ τὸ «μὴ εἶναι» ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν καὶ πρωτίστως εἰς τὸ κίνημα τῶν σοφιστῶν καὶ προπαντὸς εἰς τὸ πνεῦμα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Γοργίου. Ἀπὸ τὸν Γοργίαν εἰσάγεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἰδεῶν μὲ θετικὴν ἀποδοχὴν εἰς τὸ ἀναφερόμενον ὡς σύγγραμμα τοῦ [Γοργίου] ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς τὸ ὁποῖον τιτλοφορεῖται «Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως» «Ἐν γὰρ τῷ ἐπιγεγραμμένῳ» «Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως» τρία κατὰ τὸ ἐξῆς κεφάλαια κατασκευάζει, ἐν μὲν κατὰ πρῶτον ὅτι οὐδὲν ἔστιν, δεῦτερον δὲ εἰ καὶ ἔστιν ἀκατάληπτον ἀνθρώπῳ, τρίτον δὲ εἰ καὶ καταληπτὸν ἀλλὰ τό γε ἀνέξοιστον καὶ ἀνερμήνευτον τῷ πέλας»¹¹.

Ἀπὸ τὸν Γοργίαν δηλ. ταυτοχρόνως διακηρύσσεται εἰς μεταφυσικὸς καὶ γνωσιολογικὸς μηδενισμὸς καὶ μηδενισμὸς «γλωσσικὸς» ὁ ὁποῖος σημαίνει πληρῆ ἀδυναμία ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων.

Ἀλλὰ ἡ θέσις αὐτὴ σημαίνει κυρίως ὅτι μόνον ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις καὶ τὸ ἀνθρώπινον ἐγὼ ὑφίστανται πράγματι καὶ ἔναντι τοῦ ἀνθρώπινου ἐγὼ δὲν ὑπάρχει ἐν «εἶναι» τὸ ὁποῖον διαθέτει γνωρίσματα καὶ ιδιότητας αἱ ὁποῖαι θὰ ὑποχρεώσουν τὸν ἀνθρώπον νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ περιγράψῃ. Τοῦτο εἶναι εἰς πλήρης ὑποκειμενισμὸς ὁ ὁποῖος εἶναι μία ἄλλη ἔκφρασις τοῦ γεγονότος ὅτι μόνον τὸ «μὴ εἶναι» ἔχει μεταφυσικὴν ὑπόστασιν. Ἡ σκέψις τοῦ Γοργίου εἶναι ἀπολύτως συνεπὴς ὅπως ἀπολύτως συνεπὴς εἶναι καὶ ἡ σκέψις τοῦ Παρμενίδου.

Ὑπάρχει τὸ «εἶναι» καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπιστήμη λέγει ὁ Παρμενίδης. Δὲν ὑπάρχει τὸ «εἶναι» ἢ ὑπάρχει τὸ «μὴ εἶναι» καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ὑπάρχει ἐπιστήμη ἰσχυρίζεται ὁ Γοργίας.

Τὸ «μὴ ὄν» κατὰ Γοργίαν δὲν εἶναι τὸ κενὸν ἀλλὰ τὸ «μὴδὲν» ὑπὸ μεταφυσικὴν σημασίαν ἀντίστοιχον πρὸς τὸ «μὴδὲν» τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐκ τῆς ὁποίας ἐπίσης οὐδεμία ἐπιστήμη προέκυψε. Ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ μεταφυσικοῦ «μὴδενὸς» δύναται νὰ συναχθῇ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν τίτλον τοῦ συγγράμματος τοῦ Γοργίου: «Περὶ τῆς φύσεως ἢ περὶ τοῦ μὴ ὄντος»¹². Ἡ «φύσις» ὑπὸ τὰς βαθυτέρας αὐτῆς ἀπόψεις εἶναι «μὴ ὄν», «μὴδὲν». Τὸ «μὴδὲν» δὲν διαθέτει γνωρίσματα καὶ ιδιότητες σταθεράς· καὶ ὡς εἵπομεν ἤδη διὰ τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ ἐπιστήμη ἀλλὰ ἀντιθέτως ὑπάρχουν εἴτε θρησκευτικὰ ὁράματα γεννήματα τῶν πόθων τοῦ «ἐγὼ»

εἶτε αὐθαίρετοι ὑποκειμενικαὶ ἀποφάνσεις, σοφιστικὰ καὶ ρητορικὰ σχήματα, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται ἵνα ὑπηρετήσουν εἶτε ἐλπίδας καὶ πόθους εἶτε κακίας καὶ ἐγωισμούς.

Νόησις ὁμως αὐθεντική καὶ γνώσις καὶ ἐπιστήμη δὲν θεμελιώνεται ἄνευ τοῦ «εἶναι» καὶ τῶν ιδιοτήτων του, χωρὶς τὴν ἀποδοχὴν, τὴν ἀναζήτησιν καὶ τὴν ἔρευναν του.

«Ἡ ἀναζήτηση τοῦ ὄντος εἶναι ἡ ἀναζήτηση τῆς οὐσίας καὶ ἐκεῖ ὅπου ἀναζητήθηκε ἡ οὐσία ἐκεῖ θεμελιώθηκε καὶ ἡ ἐπιστήμη»¹³.

Ἡ ἀπόρριψις τοῦ «μὴ εἶναι» εἶναι ἡ ἀναγκαία προϋπόθεσις διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς γνώσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς συνακολούθου παιδείας. Τὸ «μὴ εἶναι» λοιπὸν δὲν εἶναι ἄγνωστον εἰς τὴν προσωκρατικὴν φιλοσοφίαν ἀλλ' εἶτε ἀπορρίπτεται ρητῶς εἶτε ἀπωθεῖται ἀπὸ τὸ προσκλήνιον τοῦ στοχασμοῦ ἀφιέμενον ὡς ὑπολανθάνον στοιχεῖον ἐντὸς τοῦ «εἶναι» τὸ ὁποῖον θὰ εἶναι ἡ μεγάλη μέριμνα τῆς σκέψεως τῶν προσωκρατικῶν. Τὸ «εἶναι» θὰ ἀναζητηθῇ διὰ νὰ ἐρμηνευθῇ¹⁴ καὶ τὸν δρόμον τῶν μεγάλων προπατόρων θὰ ἀκολουθήσουν ἐφεξῆς καὶ οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι τῶν νεωτέρων ἐποχῶν, Πλάτων, Ἀριστοτέλης κ.λ.π. καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες φιλόσοφοι¹⁵.

Ἐν τούτοις ὁ δρόμος τὸν ὁποῖον ἤνοιξε ὁ Γοργίας δὲν θὰ ἀπορριφθῇ ἐντελῶς διότι ἡ ἔννοια τοῦ «μὴ εἶναι», ἐνῶ θὰ ἀπορριφθῇ ὡς μοναδικὸν ὄντολογικὸν δεδομένον, θὰ γίνῃ τελικῶς δεκτό, ἀπὸ τὸν Πλάτωνα πχ. ὡς δευτέρα ὄντολογικὴ συνιστώσα ἡ ὁποία καὶ θέτει καὶ φέρει μεθ' ἑαυτῆς τὴν ἔννοιαν τῆς μεταβολῆς καὶ τῆς ροῆς¹⁶. Ὑπὸ τὴν σημασίαν αὐτὴν ἐκδιπλώνει ἐν διαλεκτικὸν πλήρωμα τοῦ ὁποῖου ἡ ἀξία εἶναι θετική εἰς πολλοὺς τομεῖς πχ. ἱστορίαν, κοινωνίαν, παιδείαν κ.λ.π. Τὸ πλήρωμα αὐτὸ παραλλήλως πρὸς τὸ αὐθεντικὸν «εἶναι» δεικνύει τὴν ἄλλην ὄψιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. «Ἡ ἀρχαία σοφιστικὴ μὲ τοὺς ἐκπροσώπους της σημαδεύει τὴν ἄλλην ὄψιν τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως καὶ δηλώνει τὴν διαλεκτικὴν ὕψιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοχασμοῦ»¹⁷. Ὅμως παρὰ ταῦτα καὶ πέραν αὐτῶν εἰς αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ γεγονὸς τῆς μὴ ἀποδοχῆς τοῦ «μὴ εἶναι» ὡς πρωταρχικοῦ μεταφυσικοῦ δεδομένου, ἀπὸ τὴν προσωκρατικὴν διανόησιν καὶ εἰς τὴν συνέχειαν εἰς τὴν τοποθέτησίν του εἶτε ὡς λανθάνοντος στοιχείου ἐντὸς καὶ παρὰ τὸ ὄν εἶτε ὡς ἰσχυροῦ ἀρνητικοῦ ἀφετηριακοῦ στοιχείου, δηλ. ὡς στοιχείου γνωσιολογικοῦ μηδενισμοῦ, κεῖται ἡ κοσμοϊστορικὴ ἀξία καὶ σημασία, μοναδικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ, τῆς προσωκρατικῆς φιλοσοφίας διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Kirk G. - Raven J. - Schofield M.: «Οἱ Προσωκρατικοὶ φιλόσοφοι» (ἐλλ. μετάφρ. Δημ. Κούρτοβικ). Μ.Ι.Ε.Τ. Ἀθήναι 1988 σελ. 240. «Ἡ ἁρμονία εἶχε γιὰ τοὺς Πυθαγορείους, ὅχι ἀπλῶς γενική, ἀλλὰ κυριολεκτικὰ κοσμικὴ σημασία». Γ. Σ. Καραγιάννης: «Ἡ ἔννοια τῆς ἁρμονίας στὴ φιλοσοφία τῶν πρώιμων Πυθαγορείων» στὸν τόμο: Κ. Ι. Βουδούρη, «Ἰωνικὴ φιλοσοφία» Ἀθήναι 1990 σελ. 71-76.

2. Diels H. - Kranz W.: "Fragmente der Vorsokratiker" Berlin 1958³. Bloch K.: "Über die Ontologie des Parmenides" Class. et Mediev. 14 (1953). Schwable H.: "Sein und doxa bei Parmenides" Wienerstudien 65 (1953)⁴ ff. 50-75. Mansfeld J.: "Die offenbarung des Parmenides und die menschliche Welt" Assen MCMLXHI p. 210. Reinhardt K.: "Parmenides und die geschichte der griechischen philosophie" Frankfurt am Main 1957, p. 35.

3. Karayannis Georges: "Lecture de Parménide par les philosophes Grecs", Paris 1986, ὅπου παρατηρεῖται ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἀπείρου, κατὰ ᾧρον καὶ χρόνον, «εἶναι» ὅπως ἐδέχοντο αὐτὸ ὁ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης καὶ ὁ Μέλισσος ὁ Σάμιος, παρὰ τὴν ρητὴν ἀπόρριψιν τοῦ μηδενός, ἀνοίγει

τὸν δρόμον εἰς μίαν ὑποκρυπτομένην εἰσέτι ἀρχὴν τῆς ἐννοίας τοῦ «μὴ εἶναι». Ἐν τούτοις ἐν ὄψει τῶν κινδύνων ποὺ περικλείει τοῦτο ἐκδιώκεται καὶ ἀπὸ τὴν σκέψιν καὶ τὴν πραγματικότητα.

4. Σιμπλίκιος: εἰς «Φυσικά»: 162.24.

5. Σιμπλίκιος: εἰς «Φυσικά»: 162.24.

6. Diels H. - Kranz W.: *Fragm. d. Vors.* B 44 (32): «Φιλόλαος» Ἔστιν μὲν οὖν ἁρμονία πολυμυγῶν ἔνωσις καὶ δίχα φρονεόντων συμφρόνησις». Βλ. Capelle W.: «Die Vorsokratiker» Stuttgart 1953 καὶ Fränkel H.: «Dichtung und philosophie des frühen Griechentums», München MCMLXII.

7. Ἀριστοτέλους, «Μετὰ τὰ φυσικά» Α 4 985β4 (D K 67α6), «Λεούκιππος δὲ καὶ ὁ ἑταῖρος αὐτοῦ Δημόκριτος, στοιχεῖα μὲν τὸ πλῆρες καὶ τὸ κενὸν εἶναι φασίν, λέγοντες τὸ μὲν ὄν, τὸ δὲ μὴ ὄν, τούτων δὲ τὸ μὲν πλῆρες καὶ στερεὸν τὸ ὄν, τὸ δὲ κενὸν καὶ μανόν, τὸ μὴ ὄν». Ἐπίσης Πλουτάρχου, «Πρὸς Κολώτην» 40 1108 κ.ἐξ. (D K 156, L 7, 78), «μὴ μᾶλλον τὸ δὲν ἢ τὸ μὴδὲν εἶναι» δὲν μὲν ὀνομάζων τὸ σῶμα, μὴδὲν δὲ τὸ κενὸν ὥς καὶ τούτου φύσιν τινὰ καὶ ὑπόστασιν ἰδίαν ἔχοντος. Ὁ Ι. Πανέρης: «Προσωκρατικοὶ φιλόσοφοι» ἔκδ. Κωνσταντινίδης, Θεσσαλονίκη 1986, σελ. 122 διερωτᾶται: «Εἶναι πρόβλημα ἂν μπορεῖ καὶ τὸ κενὸν νὰ δεχθῇ καὶ τὸ κατηγορήμα τῆς οὐσίας». Βλ. Bailey C.: «The Greek Atomists and Epicurus» Oxford 1928. Kirk G. - Raven J. - Schofield M.: ἔνθ. ἄνωτ. Furley D. J.: «Two Studies in the Greek Atomists», Princeton 1967. Zeller Ed.: *Philosophie der Griechen* (ἑλλ. μετ. Χ. Θεοδωρίδη, ἔκδ. ΟΕΔΒ, Ἀθήνα 1942, σελ. 84-87).

8. Ὁ μόνος λόγος γιὰ τὸ «μὴ εἶναι» εἰς τὴν ποίησιν τοῦ Ἐμπεδοκλέους γίνεται εἰς τὸ ἀπόσπασμα 12 (Ἀριστοτέλης) Μ.Ξ.Γ. 2.975 β Ι ἀλλὰ διὰ νὰ ἀπορριφθῇ.

ἐκ τε γὰρ οὐδ' αὖ ἐόντος ἀμήχανον ἔστι γενέσθαι
καὶ τ' ἐὼν ἐξαπολέσθαι ἀνήνυστον καὶ ἄπυστον
αἰεὶ γάρ τῇ γ' ἔσται, ὅπῃ κε τις αἰὲν ἔρειδι.

Οἱ στίχοι αὗτοι ἀφοροῦν εἰς τὴν γέννησιν καὶ τὸν θάνατον, διὰ νὰ διακηρύξουν τὴν βασικὴν θέσιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἐμπεδοκλέους ὅτι τὸ «εἶναι» εἶναι ἐνότης τῆς Φιλίας καὶ τοῦ Νείκου.

9. Σιμπλίκιος, εἰς «Φυσικά» (ἀπόσπ. 17) 163.2, «Τὸ δὲ γίνεσθαι καὶ τὸ ἀπόλλυσθαι οὐκ ὀρθῶς νομίζουσιν οἱ Ἕλληνες. Οὐδὲν γὰρ χρῆμα οὐδὲ ἀπόλλυται, ἀλλ' ἀπὸ ἐόντων χρημάτων συμμίσγεται τε καὶ διακρίνεται. Καὶ οὕτως ἂν ὀρθῶς καλοῖεν τό τε γίνεσθαι συμμίσγεσθαι καὶ τὸ ἀπόλλυσθαι διακρίνεσθαι», ἐπ' αὐτοῦ παρατηρεῖται: Kirk - Raven - Schofield, «Προσωκρατικοὶ φιλόσοφοι» ἑλλ. μετ. Δημ. Κούρτοβικ, ἔκδ. Μ.Ι.Ε.Τ. Ἀθήναι 1988, σελ. 336 «ἐδῶ δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ καμμία ἀμφιβολία ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας δέχεται ρητῶς ἐν ἀπὸ τὰ αἰτήματα τοῦ Παρμενίδου».

10. Διογένης Λαερτίου IX 14.

11. Ἐκτός ἀπὸ τὸν Γοργία καὶ ἄλλοι σοφισταὶ προσεχώρησαν εἰς τὸν μεταφυσικὸν μηδενισμόν. Βλ. Guthrie W.: «Οἱ σοφιστὲς» ἑλλ. μετ. Δαμ. Τσεκουράκης Μ.Ι.Ε.Τ., Ἀθήναι 1990 σελ. 69-70. «Ἐχομε τὴν πληροφορίαν ὅτι ὁ Πρωταγόρας ἀφῆνοντας γιὰ λίγο τὴν διδασκαλίαν τῆς σοφιστικῆς ἔγραψε ἕνα ἔργο γιὰ τὸ «ὄν» ποὺ ἀποτελοῦσε πολεμικὴ ἐναντίον ἐκείνων ποὺ ὑπεστήριζαν τὴν ἐνότητα τοῦ ὄντος καὶ ὁ Γοργίας στὸ ἔργο του «Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως» ἔδειξε τὴν δεξιότητά του στὴν ἐλεατικὴ διαλεκτικὴ μὲ τὸ νὰ τὴν στρέψῃ κατὰ τῶν ἐπινοητῶν τῆς...». Ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδέχεται κανεὶς καὶ τὰ δύο (δηλ. καὶ τὴν σταθερότητα καὶ τὴν ροή) οἱ Σοφισταὶ ἐγκατέλειψαν τὴν ἰδέαν μιᾶς σταθερᾶς πραγματικότητος πίσω ἀπὸ τὰ φαινόμενα καὶ ἐτάχθησαν μὲ τὸ μέρος μιᾶς ἀκραίας φαινομενοκρατίας, σχετικοκρατίας καὶ ὑποκειμενικότητος.

12. Σέξτου Ἐμπεϊρικου, «Πρὸς Λογικοὺς» 65-66.

13. Μπρζώνης Γ., «Ἡ πορεία τῆς ἐλληνικῆς σκέψεως», Ἀθήναι 1972 σελ. 59. «Τὸ πρῶτον εἰς τὸν Ἕλληνα εἶναι ὁ θεωρητικὸς νοῦς. Τὸ εἰσδυτικὸν τοῦ βλέμμα ἀπογυμνώνει τὸ φαινόμενο καὶ εἰσχωρεῖ εἰς τὴν οὐσίαν». Βλ. ἐπίσης, Heidegger M., *Vorträge und Aufsätze*, Neske 1967, Teil III p. 33.

14. Πλάτωνος, Σοφιστής 246ε. «ἡ ἀναζήτησις τοῦ ὄντος ἀπὸ τοῦ προσωκρατικοῦ φιλοσόφου ἀπεκλήθη ἀπὸ τὸν Πλάτωνα «γιγαντομαχία περὶ τῆς οὐσίας». Diés Aug. Platon. «Le Sophiste», Paris 1925. Taylor Alfr. Platon, (ἑλλ. μετ. Ἰορδ. Ἀρζόγλου, ΜΙΕΤ, Ἀθήναι 1990, σελ. 431-449).

15. Μουτσόπουλος Εὐ., «Ἡ φιλοσοφία τῆς καιρικότητος», Τὸ ὄν καὶ ἡ παρουσία του, ἔκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήναι σελ. 15.

16. Πλάτωνος, «Σοφιστής» όπου τὸ θεμελιώδες ἐρώτημα περὶ τοῦ «εἶναι» συμπορεύεται μὲ τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ «μὴ εἶναι».

17. Κύρκος Βασ., «Ἡ ἀρχαία σοφιστική καὶ ἡ λεγόμενη δεύτερη σοφιστική» Ἑλλ. Φιλ. Ἑταιρεία, «ἡ ἀρχαία σοφιστική» ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθῆναι σελ. 16.

RÉSUMÉ

Le "non-être" [μὴ εἶναι] dans la pensée des philosophes présocratiques.

Pendant l'examen du problème de "non-être" aux philosophes présocratiques on constate qu'il soit possible de soupçonner l'existence de ce concept dans les écrits des philosophes comme Anaxagore, Heracleite, Pythagoriciens, Empedocle, tandis qu'il n'y a pas un envisagement théorique de ce problème.

Le "non-être" est une question très essentielle dans la philosophie des Eléates et surtout de Parménide et ses élèves Zénon et Melisse rejettent le "non-être" très catégoriquement, d'une part du point de vue métaphysique et d'autre part sous l'aspect physique comme le vide [κενόν].

Dans la philosophie des Leucippe et Démocrite le "vide" sous un aspect physique est acceptable tandis que le "non-être" comme une idée métaphysique est tout à fait rejetée.

Le "non-être" est essentiellement acceptable seulement par Gorgias et les autres Sophistes.

La valeur de la position des présocratiques en général que le "non-être" n'existe pas et par conséquent qu'il existe seulement l'"être" se constitue sur le point qu'il est le fondement nécessaire de la philosophie et de la science. Cela explique la naissance et l'évolution de la philosophie et de la science dans le monde hellénique seulement ou le concept de "non-être" a été rejeté tandis que dans le contexte intellectuel ou le "non-être" était acceptable n'a fait son apparition ni de la science ni de la philosophie.